

NOVI ZAPISKI

MESEČNA REVIIJA

VSEBINA:

1. Dr. Drag. Lončar: Uvodnik.
 2. Peridromos: Washington.
 3. Albin Prepeluh: Naš ustavni spor.
 4. Politični pregled: Dr. L.: Dr. Ivan Tavčar. — J. Petrič: Zunanji in notranji položaj.
 5. Gospodarski pregled: Dr. M. J.: Razvoj slov. zadružništva po prevratu.
 6. Socialni pregled: Štebi Alojzija: Žensko gibanje v Jugoslaviji. — Abditus: „Cehovski“ socializem na Angleškem.
 7. Kulturni pregled: Dr. J. Regali: Poglobitev pojmovanja slov. umetnosti. — Ivan Zorec: Uradno izrazoslovje.
-
-

JANUAR

LJUBLJANA

ŠTEV. 1.

1922

„**Novi Zapiski**“ izhajajo mesečno razven v avgustu in septembru. Sprejemajo se samo prispevki, ki so podpisani ali s polnim imenom ali z znano šifro.

Rokopisi naj se pošiljajo na naslov: dr. Drag. Lončar, Ljubljana, Gledališka ulica št. 2/I.

Naročnina naj se pošilja na upravo „Novih Zapiskov“ v Ljubljani, Breg št. 12.

Letna naročnina znaša 100.— K (ali 25.— din.). Posamezna številka stane K 10.— (ali 2.50 din.).

Izdajatelj in odgovorni urednik Albin Prepeluh. — Tiska tiskarna
I. Blasnika nasled. d. d. v Ljubljani.

**Najboljši slovenski politični
tednik je**

„AVTONOMIST“

ki izhaja vsako soboto zjutraj
in stane za celo leto D 37.50.

Zahtevajte, da se Vam list pošlje na ogled.

Uprava
Ljubljana, Breg št. 12.

Erjavec

Novi Zapiski.

I.

Uredil

Dr. Drag. Lončar.

V Ljubljani, 1922.

Izdajatelj Albin Prepeluh. — Tisk Blasnikovih nasled. v Ljubljani.

57847

030023722

Vsebina.

I. Članki in razprave.

	Stran
Cole G. D. H. — Mellor W.: Klic po svobodi	71
G. J. A.: Cvijičevi »Govori i članci«	30
Goršič France, dr.: O zmotnih sodbah	33, 50
Goršič France, dr.: Pomen sociologije za pravoslovje	195
Koprivc Aleksander: Sodobno osnovno šolstvo	177
Lončar Drag., dr.: Uvodnik	1
Lončar Drag., dr.: O reformi srednje šole v Jugoslaviji	49
Lončar Drag., dr.: Srbska kritika slovenske politike	93, 113, 153, 185
M., dr.: Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani	53, 74, 100, 123, 140, 163
Magiera Jan, dr.: Šolstvo v republiki Poljski	69
Ozvald K., dr.: Iz ljubezni do bližnjega	27
Palmieri Aurelio: Boljševizem in krščanstvo v Rusiji	95, 117
Peridromos: Washington	3
Petrič Jos.: Kriza političnih strank v Jugoslaviji	25
Prepeluh Albin: Naš ustavni spor	6
Prepeluh Albin: Borba Andreja Einspielerja proti centralizmu	133

II. Pregledi.

Politični	11, 36, 59, 83, 107, 127, 146, 166, 199
Gospodarski	14, 42, 61, 85, 110, 205
Socialni	17, 43, 64, 86, 168, 207
Kulturni	20, 47, 66, 89, 130, 148, 172

Novi Zapiski

Leto I., šte. 1.

Ljubljana.

Januar 1922.

Dr. Drag. Lončar:

Uvodnik.

„A kadar se oglasiti veljá,
Odpri na stežaj vse durí srcá,
Zavpij, da vsa ušesa bodo polne,
Če tudi se náte vesoljni svet kolne.“

Fr. Levstik. („Lesnike“, 80.)

Ko pošiljamo v svet „Nove Zapiske“, jim podajamo na pot nekaj misli.

Ustanovitev narodne države ni samó okvir, ki v njem živimo in delujemo, ampak nam je tudi dobrina, ki jo je treba ščititi in krepiti. Ker nam je njen obstoj sam na sebi nenadomestni politični ideal, ki je bil ustvarjen z našim soglasjem in sotrudištvom, zato ne moremo biti mlačni ali malomarni glede njene uredbe. Pri tem si hočemo ostati zvesti: kakor nas ni prevzela včerajšnja hvala, ko smo se ob svetovni vojni takoj brez pridržkov v nasprotju z ofiциelnim socializmom izjavljali za Jugoslavijo, takó nas ne more potreti današnja graja, ko poudarjamo svojo nezadovoljnost z zunanjo in notranjo politiko, ki jo doživljamo od 1. decembra 1918. leta dalje...

Okrog Jugoslavije vidimo nasprotnike iz vrst „antante in osrednjih sil“. V zunanji politiki mora biti zato naš najbližnji smoter sporazum z ostalimi južnimi Slovani, da nastopi v danem trenutku celotno južnoslovanstvo v eni vrsti. Naši včerajšnji neprijatelji Bolgari so danes naši naravni zavezniki, a včerajšnji zavezniki Italijani so bili od nekdanji naši nasprotniki. Slovencem pripada pri tem posredovalna vloga: neodrešeni Korotan in Primorsko nam naravnost narekujeta in olajšujeta izbiro, kdo nam je bliže.

Pogoj zdravi zunanji politiki je notranja konsolidacija, ki mora sloneti na dejanski enakopravnosti in svobodi. V nasprotju s slovesnimi izjavami in sklepi je bila sprejeta t. zv. vidovdanska ustava proti volji večine hrvaškega in slovenskega naroda, kar je moralo omajati vero in zaupanje v iskrenost naših državnikov in politikov.

Strankarska korist je bila močnejša nego državna misel, ki je zahtevala, da se sprejme ustava s kvalificirano večino v soglasju z odločbo krfske deklaracije, v soglasju s sklepom hrvaškega sabora in v soglasju z navodilom za delegate Narodnega Vijeća, ki so izvršili združenje s Srbijo. Dejansko se je sprejela ustava z navadno večino, kar ima za posledico boj za revizijo ustave: namesto oktroiranja mora stopiti sporazum. To zahtevata notranji in zunanji položaj države.

Z narodno-političnimi vprašanji združujemo ob enem narodno-socialna. Udejstvovanje socialne pravičnosti je aktualna zahteva sedanjosti, ki ne dopušča odlašanja. V boju med delom in kapitalom poudarjamo socialno smotrnost, da se ne vežemo a priori na nobeno stališče, ki ne bi bilo utemeljeno v domačih pridobitnih razmerah; zakaj slovenski in južnoslovanski socializem se morata organsko razvijati iz svojih tal.

Ako naj nastane nova družba, potem je treba poleg objektivnih, stvarnih izprememb subjektivnih, osebnih vrednot; zakaj uspeh družabnih preosnavljanj je odvisen od značaja. Nasproti zgodovinskemu materializmu oficialnega socializma poudarja n. pr. tudi sindikalizem potrebo po izboljšanju npravnosti, kar pomenja toliko, kakor priznanje, da je socialna filozofija marxizma enostranska.

Že Aristoteles (Politika, II. 5) trdi, da je skupna uporaba dobrin mogoča med prijatelji. Ruski kritik marxizma Tugan-Baranovsky (Moderni socializem v svojem zgodovinskem razvoju, 1908, 172) piše, da morejo npravni interesi v duši poprečnega človeka samó v zvezi z verstvom dobiti toliko moč, da določujejo vse njegovo delovanje. In Sombart (Socializem in socialno gibanje, 1920°, 136—137) pravi, da je mogoče krotiti zver v človeku, t. j. njegovo sebičnost, le z verskim fanatizmom; zakaj za vse, ki niso več verni v najglobljem smislu, velja večno kavkaški pregovor: „Kdo naj dela? Ti in jaz. — Kdo naj jé? Jaz in ti.“

Ker je verstvo pri ogromni večini slovenskega ljudstva gibna sila njegovega življenja, ki sloni na njej njegova npravnost: zató ga je treba upoštevati in puščati njegovim konkretnim oblikam svobodo udejstvovanja.

Slovenski socialist je pisal o potrebi novega krščanstva. Mislim, da bi moralo biti težišče v izvrševanju starega, kakor je praktično izraženo v dekalogu in potrjeno po tisočletni izkušnji. Po Masaryku (Naša sedanja kriza, 1895, 132) nas staro preprosto pravilo „Ne laži!“ poučuje tisoč-tisočkrat bolj nego vsi bombastični govori o domovini in narodu! Pomislek, da je krščanski npravni ideal

podoben, če že ne naravnost enak drugim, utegne imeti nekaj dokaznosti za najvišje vrhove človeštva, ki so premerili s svojim duhom vse daljave in preizkusili s svojim srcem vse globine. A kaj naj počne množica, ako ji ne daste konkretnega merila in vzora, kakor se je bil razvil v narodu v dolgi dobi njegove zgodovine in se obnesel na podlagi življenskih prilik mnogih rodov: eksperimentira lahko plemenit posameznik, množica brez škode ne more...

Na Slovenskem se zopet ponavljajo stara gesla, ki so toliko sovraštva in sirovosti, toliko neresnice in krivice zanašala v javnost in zasebnost. Vsak živi v svoji ekskluzivnosti, kakor bi bilo v njem ali vse verstvo ali vsa narodnost ali vsa socialnost. Ako je „politično“ katoličanstvo negacija prave vernosti, ali nista tudi „politično“ narodnjaštvo in „politična“ socialnost negaciji pravega narodnega in socialnega čustva? Ne more biti nobene razlike v tem, katera ideja se popolnoma ali delno vtaplja v osebni ali strankarski politiki, t. j. v brezobzirnem gospodstvu posameznikov in skupin, ki si prisvajajo monopol na verstvo, narodnost in socialnost.

V dobi splošne podivjanosti in sebičnosti moramo uveljavljati versko, narodno in socialno misel v vsej čistosti; zakaj priboriti je treba zmago načelnosti: ideja bodi nam vodilo in smoter na grapavi poti vsakdanjega življenja, a ne krinka in sredstvo za gmotno in duševno izkoriščanje svojega bližnjega.

Peridromos:

Washington.

Med raznimi konferencami in sestanki antantnih državnikov je vzbudila večje zanimanje tudi v širši javnosti washingtonska konferenca. Evropsko dnevno časopisje je sicer tudi s te konference poročalo največ o vprašanjih, ki smo jih dovolj navajeni: v problem razorožitve se je vpletala nemška vojna odškodnina in razmotrivali so se v tej zvezi ruski državni dolgovi izza carskih časov.

Zanimivo ozadje razorožitvenega vprašanja in ameriškega miroljubja nam pa slika v prvi decembrski številki revije „*Mercure de France*“ Georges Batault. Iz njegove študije velja posneti par glavnih točk.

Georges Batault gleda v pacifizmu Zedinjenih držav l. 1921. isti pojav kot v propovedovanem pacifizmu Nemčije l. 1914. Amerikanski narod je v svojih silah mlad in ne še izčrpan, on sega po

gospodarstvu sveta — geslo mu je „panamerikanizem“. Smele ameriške gospodarske načrte križa pa druga enako nastopajoča velesila, soseda Japonska.

Da bi jasneje predočil evropskemu čitatelju razvoj ameriško-japonskega gospodarskega boja, podaja Georges Batault kratek pregled dogodkov na Japonskem od srede 16. stoletja, ko je Nipon prvič prišel v dotiko z belimi ljudmi, pa do danes.

Okrog 1542. l. je vrgla nevihta na japonsko obal portugiškega brodarja Mendeza Pinto, ki so ga Japonci kot čudo božje kar najlepše sprejeli. Leta 1549. so se na otoku vzhajajočega solnca izkricali misijonarji, ki niso mogli dovolj prehvaliti civilizacije „divjakov“. Sv. Frančišek Ksaverij je dejal, da presegajo Japonci v kreposti in poštenju vse njemu znane narode. Oni ne poznajo zvijače in ne goljufije, osebna čast jim je sveta nad vse.

Z evropsko civilizacijo, znanostjo in umetnostjo so pa Evropejci zanesli med Japonce tudi sifilis in trgovanje s sužnji. Holandski trgovci so izsesali iz naivnega naroda neverjetne dobičke, Japonska je postala paradiz za bele razbojnike in brezvestne špekulante, po obrežnih mestih so Evropejci uganjali orgije in povzročali krvave poboje.

Taka in enaka dejanja so izzvala naravno reakcijo. Japonci so bele zveri izgnali in se zaprli proti njim za celih 250 let. V tej dobi je vzcvela nežna narodna umetnost, nastopilo zlato blagostanje in kruha je bilo za ves marljivi in skromno živeči narod dovolj. Evropa je pa ob istem času stopala iz estetične renesančne dobe v gigantski ekonomski razmah. Industrijska mrzlica je zgrabila mase in jih izenačila v demokratičnem siromaštvu. Vse je postalo ogromno: brodovje, stroji, tovarne, mesta, države in vojne. Ta velikanski moloh je iztegnil svoje sesalke po vsem svetu in tudi po daljnem vzhodu; belo pleme je šlo iskat sužnjeve za izdelovanje blaga, ki ga je konsumiralo, in odjemalcev za industrijske črepinje, ki jih je izdelovalo samo.

To mešetarsko vlogo so na Japonskem za belo pleme prevzeli — ironija usode — svobodoljubni Amerikanci.

7. julija 1853. se je ameriški komodore Perry z dvema fregatama in dvema korvetama usidral v jedskem zalivu ter oddal pismo, ki ga je naslovil na japonskega cesarja ameriški predsednik z zahtevo, da prizna Japonska ameriški trgovski mornarici razne koncesije.

Za miroljubno Japonsko, ki se je po žalostnih izkušnjah iz 16. in 17. stoletja varovala vsakih stikov z belci, je bil to hud udarec.

Toda sila je sila in pod silo je Japonska 1854. podpisala konvencijo z Ameriko.

Od tedaj se je pa življenje na Japonskem z neverjetno naglico izpreminjalo. Od sveta ločeni otok je dobil kot čez noč novo lice. Japonci so uvideli, da gre za boj na življenje in smrt. Belo pleme jih hoče zasušniti, to jim je bilo jasno takoj. Kako naj se rešijo?

In storili so v svojo obrambo vse. Prevzeli so vse, česar so se naučili pri belih ljudeh: uporabo orodja in orožja. Naučili so se evropske zgodovine in spoznali, da je morala v Evropi le na jeziku, v resnici pa izmozgavanje svojega bližnjega in klanje med brati. In Japonci so šli proti belim ljudem po ista sredstva. Z žilavo delavnostjo so si razvili industrijo, ustvarili bojno silo na kopnem in spustili v morje ogenj bruhaajoče oklopnjače, vse po evropskem zgledu. Niso ostali samo doma. Napotili so se v svet in šli kolonizirat. Množice marljivih japonskih delavcev konkurirajo danes z belo delavno silo v Kaliforniji, Kanadi in severni Ameriki sploh. Ko je nastopila Japonska kot gospodarski konkurent na samem ozemlju belih v Ameriki, se je prevrglo „prijateljstvo“ interesiranega belega Amerikanca v smrtno sovraštvo. Zedinjene države streme danes za tem, kako bi popolnoma uničile nevarnega žoltega konkurenta; toda preveč je že razvit in izid boja sedaj ne bi bil gotov. Zato je pa sklicala Amerika „razorožitveno“ konferenco v Washington, ki naj bi bila rodila vsaj začasen uspeh za par let, da se med tem Zedinjene države dodobra pripravijo za krvavi obračun z mikadom. Washingtonski rezultati, naj bodo taki ali taki, ne pomenijo torej miru, ampak le paliativ — do izbruha mora priti prej ali slej. Japonska zavzema že trg v Južni Ameriki, kjer je sovraštvo do žoltega plemena med domačini, mestici neznano — in iz Južne Amerike se izproži — kakor vse kaže — konflikt med sosedoma, oboroženima do zob.

Japonska sama se globoko zaveda neizbežnega obračuna z Ameriko.

Iz Tokia izhaja nova Monroe — dokritna za Azijo: Azija Azijcem! Japonska se postavlja na čelo žoltemu plemenu in dviga bakljo nad 400 milijoni Kitajcev, ki se bodo njenemu discipliniranemu duhu kot amorfna delavna masa brez dvoma pokorili. Indija stopa v stike z otokom v Tihem oceanu in boj med Ameriko in Japonsko se razvije v boj med belim in žoltim plemenom.

Beli učenček čarodejček je vzdramil iz spanja strašnega duha. Vidi se, da komodore Perry Washingtonu ni izkazal prevelike usluge.

Albin Prepeluh: Naš ustavni spor.

Meine Herren, so oit Sie, gleichviel wo und wann, sehen, dass eine Partei auftritt, welche zu ihrem Feldgeschrei den Angstruf macht „sich um die Verfassung scharen“ — was werden Sie hieraus schliessen können?....

Nun, meine Herren, Sie werden sich, ohne Propheten zu sein, in einem solchen Falle immer mit grösster Sicherheit sagen können: diese Verfassung liegt in ihren letzten Zügen; sie ist schon so gut wie tot...

Ferdinand Lassalle: „Über Verfassungswesen“ — govor iz l. 1862.

Tako zvana „vidovdanska ustava“ Jugoslavije je produkt nekega meglenega idealističnega hotenja, ki je nameravalo doseči določen politični smoter, namreč ta, da napravi iz državnega prebivalstva ali vsaj njegove pretežne večine en sam, enoten in edinstven narod. Pri hotenju tega nacionalno-političnega smotra so se hotoma in namenoma spregledale realne sile, ki žive in odločujejo na jugoslovanskem državnem teritoriju in med njegovim raznolikim prebivalstvom. Politična teorija, iz katere se je rodila „vidovdanska ustava“, si za svojo podlago ni vzela realnih dejstev, ki so očitvidna in vsakomur jasna, ampak se je kratko in malo naslonila na določeno nacionalno-politično željo mladokapitalistične jugoslovanske buržoazije. V tem tiči njena poglobitna zmotnost, njena slabost in njena očitvidna protislovnost z realnim življenjem.

Kaj razumemo pod imenom „ustava“? Ustavo imenujemo osnovni zakon države. Ker pa porabljivi pisani zakon nikoli ne more biti kaj drugega kot sistematično razporedena analiza materialnih in duhovnih činjenic vsakdanjega življenja, je umljivo, da naj bo osnovna državna postava podlaga in okvir vsem ostalim državnim zakonom. Ustava mora torej živo delovati in posegati v vse druge državne zakone, n. pr.: v trgovski zakon, v civilnopravni zakon, v kazenski zakon, v tiskovni zakon, v delavsko-zaščitni zakon, v vojaški zakon itd. Ker je ustava osnovni, temeljni zakon države, mora imeti prav določno podlago. Ta podlaga pa je realno življenje, odnosno one sile, ki vsakdanje življenje državljanov posredujejo, usmerjujejo in mu določajo konkretne oblike. Osnova mora torej

biti takšna, kakršna je v resnici in ne, kakršno bi si zamišljali sami in si je želeli. Realno življenje je tista delujoča in gibna sila, ki iz potrebe in razvojne nuje ustvarja zakone in vse druge pravne uredbe v kakšni državi takó, kakor jih vidimo, čutimo in po njih živimo. Ali pa obstojé delujoče sile v človeški družbi, ki nujno določujejo vsebino državnih osnovnih in vseh drugih postav, ki jih mora imeti civilizirana dežela, sile, ki neizbežno zahtevajo, da je ta ali ona postava takšna, kakršna pač je in ne drugačna?

Te sile obstojé in so v vseh pravnih vprašanjih odločilne. Te sile so lahko zgolj gmotne ali zgolj duhovne ali pa vse skupaj. Te družabne sile so takó mogočne, da odvisi od njih vsebina in tendenca potrebnih nam postav, tudi osnovne državne postave, to je „ustave“.

Časih države niso imele osnovnih postav. Osnovna postava države je bil — vladar. Njegova volja je bila odločilna, seveda tudi ta le v okvirju danih razmer. Absolutni vladar sicer ni mogel ukazati, naj iz krompirjevega semena požene žito, pač pa je lahko napovedal vojno sosedni državi. Ta njegova moč je bila družabna sila in kot takšna tudi del države. Vzemimo si za primer avstrijskega cesarja. Bil je velika družabna sila, ker je bil poveljnik armade, ki ga je ubogala. Po ustavi, ki je bila napisana in od ljudskega zastopstva tudi potrjena, je imel cesar veliko moč. Izbiral si je ministre, poveljeval milijonskim armadam, imel je pravico napovedovati vojne in sklepati mir. Če bi mu bil hotel kdor koli oporekati to pravico, kaj bi bil doživel? Cesar, odnosno njemu udani in poslušni organi, bi ga bili vtaknili v ječo ali v norišnico, če bi se mu ne bilo pripetilo še kaj hujšega. Ta cesarjeva moč je bila del ustave. Ko pa so bile njegove armade poražene in so ga zapustile, je ostal brez moči in je bil odstavljen kljub vsem izvršenim prisegam in pisanim zakonom. Družabna moč, ki se je opiral na njo, je razpadla, ž njo so padle tudi vse cesarjeve „pravice“ v nič!

V svoji sedanji državi imamo n. pr. kralja. Če bi ga n. pr. republikanska stranka hotela odstraniti, ali bi se lahko temu uprl? Seveda. Skliceval bi se lahko na druge stranke, ki so zanj; v resni nevarnosti bi lahko zapovedal armadi, da ga brani. Ker je položaj v resnici takšen, da bi armada ubogala kralja in ne republikanske stranke, je jasno, da bi bilo takšno početje brezuspešno. Kralj predstavlja moč — on je torej del ustave. Pa obrnimo list! Kralj bi n. pr. hotel vladati absolutno. Kaj bi se zgodilo? Uprl bi se mu najbrže parlament in, ker je verjetno, da bi imel večino ljudstva v tej državi za seboj, bi bil najbrže močnejši od kralja. Ljudstvo predstavlja določno družabno silo; zató je kos — ustave.

Vzemimo primer, da bi prišla jutri na površje vlada, ki bi hotela konfiscirati vse imetje. Vsi, ki bi radi tega trpeli škodo, bi se tej nameri uprli, nastala bi meščanska vojna, država bi prišla ob kredit in vlada bi ne mogla izpolnjevati svojih obvez niti nasproti svojim uslužbencem niti nazven. Kapitalisti bi koncem koncev najbrže zmagali, ker so družabna moč in zato del ustave.

Ali: Kapitalisti in veleposestniki bi si izmislili, da zopet uvedejo osebno podložništvo kmetov ali delavcev ali pa vseh skupaj, kakor ga pozna zgodovina srednjega veka. Recimo, da bi v parlamentu dobili večino in bi bil njih predlog sprejet ter s tem uzakonjen. Ali bi bilo mogoče tak zakon izvršiti? Ne, zakaj vsi kmetje in delavci bi se temu uprli in zakon bi bil onemogočen: torej so tudi kmetje in delavci določna družabna moč in radi tega del — ustave, del osnovne državne postave. Tako je z družabnimi močmi gmotnega značaja. Enako je z duhovnimi.

Recimo, da bi naš parlament ali kralj izdal ukaz, da je katoliška ali pravoslavna ali muslimanska vera prepovedana. Ali bi se takšna prepoved mogla izvršiti ali bi se prizadeti ljudje ravnali po njej? Jasno je, da bi se verniki za to prepoved ne menili. Če bi se takšna prepoved hotela izvesti s silo, bi nastali krvavi upori in oblast bi morala odnehati: torej je versko prepričanje v tem primeru družabna sila, ki je ni mogoče uničiti. Radi tega je tudi versko prepričanje del — ustave. Če bi pa parlament prepovedal n. pr. budistovsko vero, bi se ljudje za to ne menili, ker pri nas ni teh vernikov: torej budizem pri nas ni nikakšna družabna moč in ne spada v ustavo. Japonski parlament tega ne bi smel storiti, ker ima budizem tam številne vernike, katerih versko prepričanje predstavlja močno družabno silo.

Tako je tudi z nacionalizmom. Ako bi parlament n. pr. prepovedal Srbom imenovati se Srbe, temveč jim zapovedal da se morajo odslej imenovati le Jugoslovane, ali bi bilo to mogoče? Med Srbi bi nastal tak vihar, ki bi v trenutku odnesel ves parlament z vso njegovo zakonodajo. Srbsko narodno čustvo je družabna moč — torej del osnovne državne postave. Če bi pa parlament izrekel, da Hrvatov in Slovencev ni več v tej državi — ali bi to držalo? Parlamentov sklep bi ostal kos ničvrednega papirja, Hrvatje in Slovenci bi živeli dalje po svoji lastni volji in nihče bi jim tega ne mogel zabraniti, ker so Hrvatje in Slovenci kot narod določna družabna moč, ki spada v državni osnovni zakon.

Že iz teh primerov se spozna, da delujejo v državi raznolike realne sile, iz katerih se sestavlja ali bi se moral sestavljati državni

osnovni zakon — ustava. Te družabne sile so ekonomske, socialne, politične, verske, nacionalne itd., ki se jim pridružuje tudi še splošna zavest javnega mnenja.

„Vidovdanska ustava“ ni dovoljno upoštevala teh raznolikih realnih družabnih moči in njihove resnične razporeditve, kakor obstojé in kakor delujejo. Zató je nadaljnja gradnja države na tej osnovi nemogoča; radi tega mora nujno nadaljnji potek dogodkov v državi vesti do njene revizije in sicer temeljite revizije. Če pregleđamo njene posamezne člene, se nam zdi, kakor bi čitali kakšen poljuben časopisni članek, n. pr.:

„Člen 33. Pravica delavcev do organiziranja, da dosežejo boljše delovne pogoje, je zajamčena.“

S tem členom ni povedano prav ničesar. Zakonodajalec, ki bo imel opravka s socialno-politično zakonodajo, ne najde v teh vrsticah nobene direktive, nobenega načela. Delavcem se le zajamčuje pravica do organiziranja. Kaj hoče smatrati bodoči zakonodajalec „pravico do organiziranja“, to mu je očitvidno prepuščeno. Mi mislimo, da je ta problematična „pravica“ izrečena že v členu 4., ki pravi: „Vsi državljani so pred zakonom enaki. Vsi uživajo enako zaščito oblastev“ — kar je povzeto iz drugih državnih ustav.

Ali pa:

„Člen 30. S posebnim zakonodajstvom se uredi kmetijska zavarovanja.“ — Tu je povedano, da se bo nekaj zgodilo, kar se imenuje „kmetijsko zavarovanje.“ Nič več. Kaj so imeli ljudje, ki so ta člen stilizirali, v mislih, je za nas zelo velika uganka. Ali se bo to „kmetijsko zavarovanje“ tikalo živine ali ljudi, še ne vemo. Če se bo tikalo ljudi, po kakšnih načelih naj ravna bodoči zakonodajalec?

Imeniten je iz tega dela:

„Člen 34. Na pomorstvo in morsko ribarstvo je obratati posebno pozornost.“ — Kaj je povedano s to „posebno pozornostjo“? Ta stilizacija ne pové prav nič določnega, jasnega, pojmljivega!

V tem, III. oddelku (Socialna in ekonomska določila) ustave je tudi sledeči:

„Člen 36. Oderuštvo vsake vrste je prepovedano.“ — Kaj so si ustavotvorci mislili ob današnjih prilikah v državi pod besedico „oderuštvo“ — tega očitvidno niso hoteli povedati!

Citiranim členom „vidovdanske ustave“ so več ali manj podobni vsi ostali. Osmi oddelek ustave, ki govori o upravnih oblastih, je najlepši primer, kakó se morejo iz določnih strankarsko-poli-

tičnih nagibov negirati dejansko obstoječe plemenske, zgodovinsko-politične in kulturne razlike med državnim prebivalstvom. Ustavotvorci so vso državo kratko in malo razdelili na primeroma enake kvadrate, n. pr.:

Člen 95. Uprava v kraljevini se izvršuje po oblastvih, okrožjih, okrajih in občinah. Razdelitev na oblasti se izvrši z zakonom po prirodnih, socialnih in ekonomskih razmerah. Ena oblast sme imeti največ 800.000 prebivalcev.“

Kaj pripoveduje ta člen državnega osnovnega zakona? Prvič zanikuje i Srbe i Hrvate i Slovence kot samonikle narode. Drugič čisto prezira vsemu svetu znane različne kulturne tendence, ki žive na teritoriju nove države. Tretjič zatajuje pokrajinske zgodovinske tradicije, kakor žive v Srbiji, v Makedoniji, v Črni gori, na Hrvaškem in v Slavoniji, v Sloveniji, v Hercegovini, v Dalmaciji in v Vojvodini. Ta paragraf vseh teh pokrajin, ki kot edinice živé že več stoletij in so kot takšne znane vsemu svetu, ne priznava, pač pa postavlja na njih mesta nove zračne gradove — oblasti po 800.000 duš in niti ene več! Omenjene pokrajine imajo zelo različno politično zgodovino, iz katere je črpalo njih prebivalstvo svoje že močno ukoreninjene tradicije. V ekonomskem in socialnem pogledu so si še zelo neenake. Produktivne in pridobitne prilike in razmere — ki so vendarle temelj njih materialnega družabnega življenja — so také različne, da si časih kar nasprotujejo. Celó civilizacija je prav različna. Na teritoriju teh državno združenih pokrajin žive različna verstva, ki še le iščejo medsebojnega spoznavanja in tolerance. V vsaki teh pokrajin je način vsakdanjega življenja, so šege, običaji in navade ljudstva také različne, da je vsaka od teh pokrajin tako rekoč v tem pogledu svet za sebe. Ali predstavljajo te, po sto in stoletni zgodovini ustvarjene pokrajinske individualitete kakšno realno družabno moč ali nobene?

Seveda jo predstavljajo, pa če tudi pravi člen 95. „vidovdanske ustave“, da ni res. Bližnja bodočnost potrdi, da tega osmega oddelka nobena vlada in nobena avtoriteta v državi ne bo mogla praktično dosledno izvesti.

Klici državotvorcev, da je treba „vidovdansko ustavo“ čuvati za vsako ceno, le dokazujejo, da ona ni izraz dejanskih razmer, živih družabnih sil, živečih v tej državi. Ta ustava se bo izpremenila — na desno ali pa na levo. Če spozna danes vladajoča mladokapitalistična jugoslovanska buržoazija nevarnost, v katero je zašla, in pravočasno spravi osnovo države v sklad z danimi ekonomskimi, socialnimi, plemenskimi, verskimi itd. organiziranimi

družabnimi silami, potem se bo še rešila pred neorganiziranimi, ki živé krepko življenje v vsakem stanju človeške družbe in katerih hotenje gre za — ustavo na „levo“.

Iz vsega tega sledi, da ustavna vprašanja niso in niso nikoli bila prava vprašanja, ampak vedno in povsod le vprašanja družabne moči. Vsaka pisana državna ustava ima samo tedaj pomen in trajnejšo veljavnost, ako je v skladu z realnimi silami družbe in njih resnično pravo razporedbo. Gotovo je tudi nacionalistično-politična ideologija neka družabna sila, toda nikakor ne najmočnejša, zlasti tedaj ne, ako je nosilec te ideologije le tanka plast vstajajoče nacionalne buržoazije v morju kmetov in delavcev. Vse realne sile družbe skupaj so — ustava, nikoli pa ne tisti popisani kos papirja z več ali manj številnimi paragrafi, ki nosijo skupni naslov „ustava“.

V dokaz tega se moramo sklicevati na zgodovino človeške družbe. Saj prav iz te zgodovine črpamo svoje dokaze proti „vidovdanski ustavi“.

Politični pregled.

Dr. Ivan Tavčar.

Ob svoji sedemdesetletnici se je dr. Ivan Tavčar zaradi bolezni umaknil iz javnosti.

Po svoji lastni izpovedi je bil romantik v literaturi, a v politiki „ponižni sluga narodne in napredne misli.“ Dve značilni, danes takó redki lastnosti sta ga dičili v vsem njegovem javnem delovanju: iskrenost in nesebičnost prepričanja.

V Tavčarjevem političnem delovanju bi ločil dve dobi: prvo v 80. letih, ki ji je v ospredju narodnost, in drugo od 90. let dalje, ko se narodnosti pridružuje še naprednost.

V prvi dobi se je boril za ohranitev slovenskega jezika in slovenske zavesti v prepričanju, da ne pride nikomur več na misel zaradi svobode in prostosti, kakor so jo pojmovali Nemci, metati ognja na lastno ostrešje; zakaj nekdanji prepir med „mladimi“ in „starimi“ je škodoval slovenstvu. (Slov. Narod, 1881, 154.) Narodnost naj bi se naslanjala na vero, kakor trta na deblo, ker sicer nima rasti, razvoja in rodovitnosti, kar se je videlo ob t. zv. mladoslovenstvu, ki naj bi bilo mrtvo, da nikdar več ne vstane iz groba. (Rimski Katolik, 1893, 389.) V političnem življenju je zagovarjal narodni fanatizem nasproti onemu nemštvu, ki je hotelo razsajati po slovenskih pokrajinah; zakaj narodni fanatizem je ob nevarnosti edina rešitev, a ne mehkost, omahljivost in spravaljubnost. (Slov. Narod, 1881, 282; 1886, 70.) S tega stališča je branil složno postopanje z domoljubno duhovščino, ker sta duhovski in posvetni stan v boju za slovensko narodnost navezana drug na drugega. (Slov. Narod, 1889, 38.)

Nadarjeni in delavni dr. Tavčar je stal tedaj v ospredju boja za uveljavljenje slovenske narodnosti v šoli in uradu. Bil je ob enem z Ivanom Hri-

barjem v opoziciji nasproti Šukljjetovemu političnemu realizmu, a dasi ni vedno dovolj upošteval dejanskih razmer, je imelo vendar njegovo poudarjanje vseslovenstva načelni pomen kot potrebni korektiv provincialnega partikularizma.

Glede narodnosti je rekel dr. Razlag, da Slovan ne stavi svojega naroda ne nad, ne pod krščanstvo in svobodo. (Slov. Narod, 1905, 159.) Pri takšnem pojmovanju je izključena absolutna narodnost, ki je kot načelo zmotno. Radikalizem „narodnega fanatizma“, ki ga je naglašal tedaj dr. Tavčar, je treba umevati kot taktiko radikalnega postopanja v praktičnih vprašanih dnevne politike v nasprotju z narodno brezbriznostjo ali mlačnostjo, a ne kot načelo, ki bi bilo hotelo vedoma nasprotovati verstvu in svobodi.

V drugi dobi Tavčarjevega javnega delovanja se je poleg narodnosti poudarjala še naprednost. Glede tega je dejal dr. Razlag: Jaz v geslu „Vse za domovino, omiko in svobodo“ ne vidim nobene nevarnosti; zakaj mislim si omiko in svobodo na podlagi in v duhu katoliške vere, katere se morajo Slovenci držati v bistvenih rečeh, a kar ni bistvenega, o tem je misel prosta. Jaz vedno stojim na katoliškem stališču in sem za napredujoč katolicizem, zvest veri in pravosti, ter za omiko in moralno svobodo. (Letopis Slov. Matice, 1872/73, 40.)

Pojem naprednosti se je razvijal pri dr. Tavčarju v 90. letih v boju z Mahničem, ki pomenja mejniki v zgodovini slovenske politike. Potrebo napredne stranke je utemeljeval s tem, ker se tudi dobremu katoličanu lahko pripeti, da mora v posvetnih rečeh stopiti v opozicijo nasproti svojemu lastnemu škofu, in ker vera ne sme biti sredstvo za udušitev narodne ideje; nasprotno je treba glede narodne zavesti napredovati do skrajnih mej in, ker je razvoj narodne ideje le posledica večje omike, je treba podpirati vsak napredek, ki more koristiti narodu. (Slov. Narod, 1889, 38; 1891, 125.)

Ob prvem shodu „Slovenskega društva“ je poudarjal dr. Tavčar, da je šlo glavno za to, da se ne bi uvedli v slovensko politično življenje pretirani nazori. (Slov. Narod, 1891, 37.) Res je, da so bili Mahničevi nazori v marsičem pretirani; toda Tavčarjeva zmota je bila, da ni dajal novi stranki posebne važnosti, ampak jo imel za nepotrebno, ker je izvajal cepitev iz vladeželjnosti mlajše duhovščine. (Slov. Narod, 1890, 101; 1892, 164.)

Slovenski posvetnjaki so bili zamudili organizacijo, ki bi bila v smislu prave svobodoljubnosti po Levstikovih in Razlagovih tradicijah računala z duševno in gospodarsko strukturo slovenskega naroda. Mislim, da bi bila ravno dr. Tavčarju poleg Šukljeta pripadala ta naloga, ker sta bila kot kulturna človeka poklicana v to. Takó je pa postal dr. Tavčar vodja „narodno-napredne stranke“, ki se je opirala glavno na maloštevilno meščanstvo in uradništvo ter prihajala s svojim apriorističnim liberalizmom v ostro nasprotje n. pr. glede združništva in volilne reforme s „katoliško-narodno“, oziroma „ljudsko stranko“, ki je pridobila zase večino naroda, zlasti kmečko prebivalstvo.

Z dr. Tavčarjem odstopa z javnega pozorišča krepka individualnost, mož boja in dela, ki zapušča vidne sledove v literaturi in politiki; toda izguba je za slovenski narod in našo državo, da morata ravno ob sedanjem velikem momentu pogrešati poleg socialnega Kreka tudi njega...

Dr. L.

Zunanji in notranji položaj.

Najvažnejši vnanjepolitični dogodek zadnjega časa je brez dvoma razorožitvena konferenca v Washingtonu. Konferenco je sklical

predsednik Zedinjenih držav Harding in njegovemu vabilu so se odzvale vse velike sile. Glavni problem, o katerem so razpravljali na konferenci, je bilo vprašanje Tihega morja, kjer se križajo veliki gospodarski interesi največjih kapitalističnih sistemov: Amerike, Anglije, Japana in Kitajske. Na Rusijo se konferenca trenutno ni ozirala; ni pa dvoma, da bo tudi Rusija kot soseda največjega eksploatacijskega objekta (Kitajske) v doglednem času imela pri končnoveljavni rešitvi kitajskega in tihomorskega vprašanja velevažen pomen. Pogajanja med velesilami v Washingtonu sicer niso dovedla do rezultata, kakor so ga pričakovali prevneti optimisti, pač pa značijo znaten napredek v tem pogledu v toliko, ker so sklenili: 1. omejitev oboroževanja za dobo 10 let tako, da so določili natančno razmerje za moč brodogradnje Amerike, Anglije in Japana (5 : 5 : 3), in 2. je stopila namesto dosedanje angleško-japonske zveze nova zveza štirih držav, ki bo sporazumno reševala vse eventualne spore zaradi križajočih se interesov na Tihem morju. Četverosporazumu so pristopile Amerika, Anglija, Japonska in Francija. Italije v zvezo niso sprejeli, kar znači za italijansko diplomacijo občuten poraz. — Kakšen vpliv bo imela razorožitvena konferenca, oziroma novi četverosporazum na obstoj in na moč Zveze narodov, pokaže mogoče že bližnja bodočnost. Zdi se pa, da pomeni ustanovitev četverosporazuma oslabiljenje Zveze narodov in s tem tudi oslabilitev onih podlag, na katerih temelje mirovne pogodbe, sklenjene po svetovni vojni. Prve posledice zrahljane avtoritete mirovnih pogodb se že kažejo v revizionističnem držanju Anglije napram določbam glede plačevanja vojne odškodnine po Nemčiji.

Mednarodno veljavo Anglije je silno dvignila in okrepila ureditev najtežjega notranjepolitičnega problema v Angliji, irskega vprašanja. 6. december l. 1921. ostane važen datum v notranji zgodovini Anglije. Tega dne je bil sklenjen sporazum med Anglijo in Irsko, ki naj konča 700 letni boj med obema narodoma. Važno pa ni samo dejstvo, da je boj med Angleži in Irski doveden do kraja, ampak še važnejši je način rešitve, ki kaže, da je doba diktatov in doba nasilnih podjarmljenj prešla in da so namesto meča stopili mirni razgovori in pogodbe. Angleško-irski notranjepolitični sporazum je dokaz, da veliki centralistični kolosi propadajo, kakor je propadla centralistična carska Rusija, na njih mesto pa stopajo svobodne federacije in zveze držav in državic, ki žive svoje prsto in svobodno življenje v višjih državnih organizacijah. To je tok in duh časa, ki ga tudi naši državniki ne bodo smeli in tudi ne mogli dolgo prezirati.

Ni dvoma, da je isti duh vodil tudi državnike, ki so se sredi decembra sešli v Lani na Češkem. Na tem sestanku so bili položeni prvi temelji novega političnega sporazuma med čehoslovaško republiko in Avstrijo. Politični sporazum se omejuje za sedaj samo na zagotovitev medsebojne prijateljske nevtralnosti in ustanovitev razsodišča; ni pa dvoma, da utegne biti ta sporazum prvi korak za pristop avstrijske republike k Mali antanti. V Mali antanti so danes po iniciativi agilnega čehoslovaškega ministra dr. Beneša zastopane Čehoslovaška, Rumunija, Poljska in Jugošlavija in samo vprašanje časa je, kdaj se češko-avstrijska zveza razširi tako, da bo tudi Avstriji, pozneje morebiti celo Ogrski, omogočen direkten, čeprav rahel pristop k veliki podonavsko-balkanski zvezi, ki bo spoštovala in varovala pravice svojih članov in temeljila ne na načelih hegemonije in gospodstva enega nad drugim, ampak na načelu pravičnosti in enakopravnosti. Federalistični duh veje tudi po Srednji Evropi in gospodarski interesi v Mali antanti včlanjenih držav so najmočnejši njegovi razširjevalci.

V znaku velikega svetovnega boja med centralizmom in federalizmom se razvija tudi naše notranjepolitično življenje. Rezultat tega boja so neprestane krize ali, bolje rečeno, je ena sama državna kriza, ki se pojavlja danes v tej, jutri v oni obliki, izvira pa vedno iz istega vzroka. Centralizem hoče izbrisati čez noč vse verske, plemenske in druge razlike med prebivalstvom države na severu in jugu zaradi izenačenja in ustvaritve enega samega enotnega naroda, kar je koncem koncev lep in plemenit smoter, toda vprašanje je, če je tudi izvedljiv. Dosedanji potek naše skupne zgodovine nam daje malo upanja na izvedljivost in trajnost centralističnih načrtov. Odpor proti centralizmu je prehud in priznajmo: v dosedanjem razvoju balkanskih slovanskih plemen zgodovinsko utemeljen. To spoznanje prevladuje počasi in polagoma, toda prevladuje. Najlepši dokaz za istinitost naše trditve sta dva dogodka iz najnovejše dobe: občinske volitve v Zagrebu in kongres radikalne stranke v Belgradu.

Občinske volitve v Zagrebu se niso vršile v znamenju komunalne, ampak državne politike. Ta činjenica je važna. Zagrebške občinske volitve so nam dokaz, da „hrvatstvo“ ni mrtev pojem, ampak je živa tvorna sila, s katero je treba poleg drugih resno računati. Politično življenje je rezultat raznih komponent: verskih, kulturnih, socialnih in nacionalnih. Upoštevati je treba vse, ne samo tistih, ki v neki gotovi dobi prevladujejo, ampak tudi one, ki se pojavljajo spočetka komaj vidno, a so ukoreninjene tako globoko, da jih ni mogoče zatreči. Občinske volitve v Zagrebu so pokazale, da moramo v naši notranji politiki računati tudi s hrvatstvom, če je to komu všeč ali ne. Sila je tukaj in ta sila se ne da udušiti z nasiljem, pač pa jo je mogoče uravnati in spraviti v državotvorni tir po sporazumu in priznanju.

Potek kongresa radikalne stranke v Srbiji dokazuje, da se med vplivnimi srbskimi politikami vedno bolj jača struja, ki je voljna z obstoječimi dejstvi računati in jih upoštevati, ne pa jih zanikati in iti preko njih na dnevni red. Radikalna stranka je začela polagoma izpreminjati svoj predvojni „mentalitet“ in računati z novimi razmerami, ki zahtevajo temeljito revizijo njenega dosedanjega programa. Ta proces bo dolgotrajen, končal se bo pa brez dvoma z zmago revizionistov strankinega programa in dosledno tudi z revizijo dosedanjega političnega dela stranke v novi državi t.j. z revizijo ustave. Radikalni stranki bodo morale prej ali slej slediti druge, tudi pri nas v Sloveniji.

J. Petrič.

Gospodarski pregled.

Razvoj slovenskega zadružništva po prevratu.

(Črtica.)

Pred svetovno vojno smo imeli Slovenci precej dopolnjeno organizacijo kreditnega zadružništva, opredeljenega po političnih strankah. Konsumne zadruge se po prvih neuspehih med kmečkim ljudstvom niso mogle prav razviti, med delavci so se trdno držale, do velikega razmaha pa se niso mogle dvigniti. Med več ponesrečenimi poskusi produktivnih zadrug moremo zabeležiti tudi par zadrug te vrste, ki so prebolele vse otroške bolezni in si zagotovile trajen obstoj. Mlekarsko zadružništvo so ugonobile vojne razmere skoraj popolnoma.

Gospodarske razmere, ki jih je ustvarila vojna, so postavile zadružništvo pred nove probleme. Samo mimogrede omenim v navdušenem času narodnih svetov nastalo frazo o zadružni koncentraciji, ki jo je doletela usoda, kakor je namenjena frazam vekomaj. Slovensko zadružništvo tudi v tej dobi ni postalo enota niti za trenutek, ampak moramo slejkoprej govoriti o toliko zadružnih močno individualiziranih zadružnih organizacijah, kolikor imamo političnih strank. To je sploh naša posebnost, da ustvarjajo značaji političnih voditeljev in strankarski programi posebno močno opredeljene individualnosti med našim ljudstvom. Povojne probleme je reševalo naše zadružništvo ločeno po strankah, vsako po svojem značaju.

Tik pred prevratom je napravila bankerot državna organizacija za aprovizacijo. S tem je bila zadružništvu dana naloga, da prevzame splošno aprovizacijo v svoj delokrog. Napočila je ura konsumnemu zadružništvu. Tedaj so se dogodile pri naš stvari, ki bodo vedno zanimale zadružnega zgodovinarja. Zadružništvo, sloneče na gospodarskem programu S. L. S. se je na novo lotilo problema organizacije kmečkega konsuma na zadružni podlagi. Nastalo je vprašanje ali centralistična organizacija ali avtonomna krajevna zadruga in, ali mali vaški konsumi ali večje okrajne skladiščne zadruge. Takratno naziranje, ki je poudarjalo stanovsko stališče do skrajnosti in postavilo geslo „kmet kmeta“ kot višek organizatorne modrosti, je odločilo v prilog avtonomni zadrugi, ki naj bi bila nekaka sredina med vaško špecerijo in okrajno skladiščno zadrugo. Krščena je bila zadruga tega tipa na ime „Nabavne in prodajne zadruge“. Dasi so bili voditelji zadružništva že vnaprej prepričani, da se novi tip ne bo obnesel, niso mogli v tem oziru obdržati vodstva in so se mogli tolažiti samo z izrekom: „Ihr lasst den Menschen schuldig werden, dann überlasst Ihr ihn der Pein.“ Še le v zadnjem času so te zadruge začele prihajati v slab položaj in radi tega se je začel proces izprememb teh zadrug v podružnice centralistične „Gospodarske zveze“ glede na okrajne skladiščne zadruge in „Prvega ljubljanskega delavskega konsumnega društva“ glede na špecerijske trgovine za vaškega delavca, kočarja in malega kmeta.

Trgovci po kmetih kot idejni voditelji Samostojne kmetijske stranke so na zadružnem polju hoteli najprej izrabiti polom Zadružne centrale in so nastopali proti zadrugi z neomejeno zavezo kot taki. Sami so ustanovili „Ekonomo“ in začeli na zadružni podlagi naravnost trgovino s političnim prepričanjem. Računali so, da bodo kot izvežbani trgovci v dobi največjega razmaha špekulacije v trgovini uspešno tekmovali z neizvežbanim zadružništvom, blago kmetom ceneje prodajali in s tem vse pridobili za svojo stranko. Takrat je nastalo zadružno delovanje take vrste, da so danes dobili v občino „samostojni kmetje“ najcenejšo koruzo in za par kilogramov koruze se je vsak moral vpisati v njihovo politično organizacijo, jutri je bila vsa občina organizirana v njihovi stranki; potem je dobila slučajno najboljše in najcenejše žito „nabavna in prodajna zadruga“ in ljudje so se zaklinjali, da ne voli nihče samostojnih; čez nekaj časa so se zopet najpobožnejše ženice vpisovale v socialno-demokratični konsum, da so tam dobile moke. Tako je dospelo to delovanje ad absurdum in se je samo onemogočilo.

Ta doba je rodila tudi „samopomoči“. Naš uradniški stan s privzgojenim liberalno-buržujskim mišljenjem je vojna potisnila na najnižjo stopinjo proletariata. V tej disharmoniji si ni znal pomagati. Organiziral je sicer zadružne samopomoči, izkazal se je pa kot najslabši zadružni material in samopomoči so pro-

padle. Tudi politično se je hotel osamosvojiti z ustanovitvijo narodno-socialne stranke, vendar še vedno omaguje pod pezo privzgojenega strahu pred modernimi socialnimi in političnimi idejami.

Demokratska stranka je znala izrabiti položaj, da je nesorazmerno svojemu številu potencirala svoj politični vpliv in z njegovo pomočjo z lahkoto našla sredstev, da je sanirala razvaline zadružnega poloma izza predvojne dobe: vrela za idejno življensko moč v svojem programu in svoji strukturi ne more črpati, njena sicer gospodarsko sanirana Zveza slovenskih zadrug životari v neobgljeni brezidejnosti naprej.

Socialno-demokratska stranka je doživela neposredno po prevratu svojo dobo zamujenih prilik. Nekaj časa se je zdelo, da je nastopila doba njenega zmagoslavja. Politični špekulantje iz vseh strank so gradili svoje mostičke do nje. Na njeno nesrečo so v tem trenutku med njenimi voditelji zmagali nad možni načel taktiki, ki so hoteli samo gmotno izrabiti konjunkturo. V prvem času je od ugodnega položaja profitiralo njihovo zadružništvo. Socialisti so imeli prvo centralistično organizirano delavsko konsumno zadružništvo, ki se je mogočno krepilo. Anton Kristan in dr. so spretno organizirali naskok na medstrankarsko, po dr. Krekovi iniciativi med vojno ustanovljeno „Vojno zvezo“ in jo preuredili v soc. dem. konsumno veletrgovino „Nakupovalno zadrugo“. Tudi po polomu oportunistične politike je ostalo njihovo zadružništvo krepka hrbtenica, brez katere bi bila stranka najbrže že propadla.

Naši komunisti niso nikdar točno izpovedali svojih misli o zadružnosti, dejansko so zadruge upoštevali, posebne važnosti pa jim menda niso nikdar pripisovali.

Novo fazo v slovenskem zadružnosti so otvorile zadružne banke. Zadružne banke so pri nas proglasili v začetku kot krono vse zadružne organizacije, polagoma pa se je začel oglašati pomislek, da banka ne more več obdržati čistega zadružnega načela, da si prisvaja kapitalistično naziranje, čeprav je banka zadružna. V očitku je nekaj jedra, ker banka ne more tvoriti krone zadružne organizacije, banka je bolj most, ki vodi od zadružnega organizma do kapitalistične gospodarske organizacije, ki je pa potreben, dokler obstajata skupaj zadružna in privatno-kapitalistična gospodarska organizacija. Vsekakor je pa postalo zadružništvo bolj samostojen faktor na gospodarskem polju s samosvojo banko, kakor je bilo, dokler je brez nje moralo iskati zvez s kapitalističnimi bankami, na kojih finančno politiko ni imelo nobenega vpliva.

Po mojem mnenju je zadružna organizacija dosegla bolj svojo krono s tem, da je stvorila, oziroma razvila in izpopolnila za različne trgovske stroke veletrgovske centrale, ki ustvarjajo polagoma tudi produktivne veleobrabe. Glede tega se je v zadnjem času začel krepek razvoj, ki kaže vse znake, da se bo še povečal in dvignil zadružno organizacijo med prve gospodarske faktorje, v pravo gospodarsko velesilo.

V času, ko je boljševisko komunistično gibanje zlasti mladino opijaniilo in jo zavedlo v konkretno nepremišljene, meglene gospodarske programe, je nastalo tudi med delavsko in intelektualno mladino SLS gibanje, ki je precej omalovaževalo zadružno organizacijo; sedaj je zadružna misel zopet na vrhu in zadružno organizatorno delo, zlasti v dobi počasnega političnega hiranja JDS zelo živahno.

Kreditno zadružništvo v sedanjem štadiju zadružnega razvoja ne more biti več samo sebi namen, ampak je prevzelo samo vlogo zbiranja zadružnega

kapitala. Težek problem zanj je devalvacija denarja. Radi devalvacije je za posojilnice in hranilnice vprašanje režijskih stroškov trd oreh, zlasti ker jih tarejo vrh tega še vojna posojila. Najtežji problem je pa obrestna mera. Pred vojno je združni amater lahko razumel samo zaslugo združništva za nizko obrestno mero, da je praktično in teoretično izhajal. Danes obrestna mera prvič ni samo plačilo za rabo tujega kapitala, ampak mora biti ob enem odškodnina za poslabšanje notranje vrednosti denarja od izposojila do vračila. Že iz tega vidika je težko določiti višino pravičnih obresti. Drugič smo prišli iz urejenih predvojnih razmer v nestabilizirane povojne, iz avstroogrškega narodnega gospodarstva v južnoslovansko, kjer si glede razmerja med danim kapitalom in med tem, koliko bi ga uspešen gospodarski razvoj potreboval, še nismo na jasnem, in ravno tako še ne, pod kakimi pogoji in koliko tujega kapitala moremo dobiti na razpolago. Vsa ta vprašnja, ki so za višino obrestne mere odločilna, so še popolnoma nerešena. Za združništvo je samo to dobro, da se v tej dobi organizira lastna združna veletrgovina in lastna produkcija, ker radi tega važnost obrestne mere ni tako velika, kakor bi bila sicer. Na drugi strani pa je ravno doba devalvacije ugodna za razvoj nove veletrgovine in industrije, kar je v prid našemu narodnemu gospodarstvu sploh in združništvu še posebej.

V Splošnem združnem savezu smo dobili že tudi novo državno zvezo združnih organizacij, ki pa še ni zbrala združništva v živ organizem, ampak je za sedaj samo nekaka posredovalka med sosedi, ki se spoznavajo in vsak po svoje žive.

Dr. M. J.

Socialni pregled.

Žensko gibanje v Jugoslaviji.

Sporadične manifestacije poedinih ženskih društev v Jugoslaviji za splošno in enako, aktivno in pasivno žensko volilno pravico, to je prav za prav doslej edini zavedni pojav ženskega gibanja pri nas. Ko bi bile prihajale vse demonstracije iz prej smotreno in organično izvršenega dela, bi bile imele seveda vse večji pomen in učinek. Tako pa so bile le dnevno gradivo za časopisje. Ali kljub temu jim ne smemo odrekati važnosti, že zato ne, ker so bili prvi poizkusi ženske moči in zavesti. V tem pogledu je oceniti shod za žensko volilno pravico, ki je bil letos 8. maja v Belgradu, kot izredno uspešno demonstracijo. Shod je bilo priredilo „Društva za prosvečevanje žene i zaščitu njenih prava“ v Belgradu, ki je izmed najagilnejših naših ženskih društev in izmed tistih, ki pogumno in čvrsto dela za sedanjost in bodočnost. Žene, ki vodijo to društvo, niso zaljubljene same vase in v srbstvo, ampak dobro spoznavajo dobre in slabe strani obeh ostalih narodov v naši državi in prav tako pravilno presojujejo svoj narod. Zato je sodelovanje ž njimi lahko in bo tudi uspešno. To so žene, ki vedo, da se ne smemo in ne moremo obdajati s kitajskim zidom šovinizma, da se moramo mnogo učiti od ostalih narodov in kar je največ vredno, je njihovo uvidevanje o koristi vojen, kakršna je bila svetovna vojna. Ako bi jih hoteli politično opredeliti (v svojem delovanju nastopajo popolnoma nestransko), tedaj bi jih prištevali lahko k skrajni levici kake socialistične stranke. Toda to je le primer za boljše razumevanje njihovih stremeljenj. Omenjeni shod 8. maja 1921. leta v Belgradu je bil izraz njihovega nestranskega delovanja in dokaz, kako daleč sega njihov socialni pro-

gram. Na shodu je govorila razredno organizirana delavka in nastopile so govnice vseh treh narodov. Shod je bil napravil velik vtis v belgrajski javnosti. Škoda je, da ni našel odmeva pri ostalih ženskih društvih v državi. Vzrok tega je gotovo ta, da niso naše žene globoko prepričane, da jim gredo poleg dolžnosti tudi pravice. Zadovoljujejo se z dolžnostmi mater, gospodinj in onih, katere jim nalagajo razni javni poklici, a v ostalem menijo, „da niso zrele.“

Mnogo bolj živahno, kakor me Slovenke, se gibljejo Hrvatice. V Zagrebu so bile priredile v aprilu t. l. veliko demonstracijo za žensko volilno pravico in tudi one brez vsake strankarske barve. Enako manifestacijo so priredile zopet pred kratkim, 27. novembra, in sicer za občinsko volilno pravico žen. Med hrvaškimi ženskimi društvi, zlasti v Zagrebu, je najodličnejše in največ obetajoče društvo „Udruženje jugoslov. žena“, ki pod vodstvom temperamentne g. profesorice Mire Kočouda-Vodvačkove smotreno deluje s predavanji in tečaji za večjo izobrazbo in samozavest ženstva. Tudi v Zagrebu ne poznajo te žene nobenega plemenskega, verskega in političnega fanatizma, spoznavajoč, da imamo žene v vsej državi toliko skupnih teženj, da lahko delujemo leta in leta složno, ne da bi nas razdvajali boji za različne ugledne in koristonosne službe na državne stroške, kar je danes itak bistvo političnih strank in političnih „osebnosti“. Ljudska korist, socialni napredek in kulturni povzdig so — besede.

O enakih složnih pojavih za temeljno zahtevo ženskih pravic, to je za žensko volilno pravico, med Slovenkami, žal ne moremo govoriti. Pri našem ženstvu je emancipacija mišljenja najmanje razvita. Politično prepričanje ali neprepričanje mož je politični kredo žen in strankarsko-politična strast je pri obeh spolih enako močna; žene še niso spoznale, da brez političnih pravic ne more biti politične pripadnosti. Najprej si izvojujmo pravice, izvedimo ono, kar nam bo vsem v dobro, potem pride lahko politični partikularizem. V Ljubljani se je po belgrajskem shodu žalostno izjalovil poizkus, pridobiti žene različnega političnega prepričanja za skupno manifestacijo. Kljub temu nam ne izgine upanje na boljšo bodočnost. Sad, ki zori počasi, ni najslabši.

Kar se tiče tiska, nam ni ravno najugodnejše. Že prej omenjeno belgrajsko društvo izdaja drugo leto svoj list, mesečnik „Ženski pokret“. Urejuje ga gospa Mileva Milojevičeva, morda ena izmed najinteligentnejših naših žen, polna inicijative, žena, ki misli samostojno in ki je pošten značaj. Poleg lista je izdalo to društvo tudi knjižico „Žensko pravo glasa“, kjer so zbrani vsi govori s skupščine 8. maja. Da bi se knjižica čim bolj razširila, je natisnjen del izdaje v latinici. (Naroča se lahko: Štebi Alojzija, Ljubljana, Dunajska cesta 25 in stane brez poštnine 4 din.). „Ženski pokret“ prinaša mnogo zanimivih stvari. V tekočem letniku je izredno zanimiva debata o tem, ali naj ustanove žene svojo stranko ali naj se pridružijo že obstoječim strankam, kadar bodo dobile volilno pravico. List je med Srbkinjami zelo razširjen in utegne postati — ako bi bil tiskan z latinico in bi imel tudi slovenski del — centralno glasilo modernega ženskega pokreta v naši državi.

Pri tej priliki omenjam tudi zanimivo dejstvo, da so pričeli prinašati belgrajski dnevnik še le po prej omenjeni skupščini članke o ženskem gibanju, med tem ko so bili do 8. maja povsem nepristopni za razmotrivanja o ženskem vprašanju.

Na Hrvaškem imajo samo katoliške Hrvatice svoje glasilo „Ženska misao“, vendar je pa propaganda za žensko gibanje na Hrvaškem olajšana s tem, da tudi politični dnevnik radi sprejemajo poročila o ženskem gibanju.

V „Narodnem ženskem savezu kraljevine SHS“ so združena vsa ženska društva — razen socialističnih. Da bi bil doslej storil „Savez“ bog zna kaj za povzdig ženskega gibanja, tega ravno ne moremo trditi. Morda zato, ker je v vodstvu „Saveza“ odločilen vpliv onih, ki polagajo večjo važnost na zunanje učinke nego na notranjo poglobitev dela. —

Žensko gibanje! „Kaj pa je tebe treba bilo“, to je označba, ki se daje navadno tej veji splošnega kulturnega dela. Omalovaževanje in nezaupanje napram ženam, ki nastopajo za pravice ženstva — ali da se izrazim z lepimi besedami gospe Milojevičeve, „za pravice javnega delovanja“ — to je običajno, a hudo krivično. Žensko gibanje, kakor ga umevam jaz in z menoj mnoge druge, ni v svojem končnem smotru prav ničesar drugega kakor boj za ustvarjanje najugodnejših prilik udejstvovanju žene kot matere, ki bo vzrejala in vzgojevala poštenjake. Do tega smotra je dolga pot, ker vodi do njega preobrazitev vseh sedanjih gospodarskih in socialnih razmer in neizmerno mnogo ženske moči bo treba, preden bo pot prehojena. Ali bodo korakale žene vedno same, ali bodo našle dovolj iskrenega razumevanja za vzajemno delo z moškimi, to je vprašanje zase. Sedaj so še same in niti v svoji osamljenosti še ne tvorijo kompaktne celote. Najprej bo treba ustvarjati to celoto vseh žen, celoto novega razreda brezpravnih in potem bo pričel boj tega razreda za politične in socialne dobrine, ki so potrebne, da postane žena — žena. Ne boj za izenačenje na vseh poljih z moškimi, za nekako uniformiranje vseh žen, temveč boj, ki prinese ženi možnost njenega pravilnega telesnega in duševnega razvoja; kajti pravo žensko gibanje ne gre za tem, da siloma napravi iz žene nekak možu podoben nestvor, ampak da izenači ženo z možem v razvojnih možnostih in prilikah.

Štebi Alojzija.

„Cehovski“ socializem na Angleškem.

Vojne posledice so tudi na Angleškem rodile nove vidike v socialnem in socialističnem gibanju. Zlasti pridobiva med delavci in v javnosti ideja „cehovskega“ socializma številne pristaše. Kakor na kontingentu, takó se tudi na Angleškem zelo intenzivno bavijo s problemom obnovitve sedanje družbe. Literatura „cehovskega“ socializma se na Angleškem zelo hitro množi. Njegovi teoretični predstavniki so zlasti Penty, Orage, Hobson, Cole in dr. Njihova literarna dela so na kontingentu še malo znana; še le zadnji čas so Nemci postali pozorni na to novo fazo angleškega družabnega gibanja. Bistvene točke „cehovskega“ socializma so zlasti tele: Treba je povišati produkcijo; to se more doseči le z gospodarsko tehničnimi sredstvi. Produkcija se mora spraviti v sklad z resnično potrebo. V ta namen je treba vse obrate ene stroke, kakor tudi vsa k tej stroki pripadajoča pomožna podjetja, postaviti pod odgovorno vodstvo „ceha“. Odjemalcem produktov te stroke (konsumentom) je treba organizatorično zagotoviti vpliv na to „cehovsko“ vodstvo. Socializacijo v obliki podržavljenja podjetij z vsemi njenimi nevarnostmi birokratizma, ki so s tem nujno zvezana, načelno odklanja ta nova smer v angleškem socialističnem gibanju. Vzporedno s tem naj gre razlastitev v korist splošnosti ali pa manjših javnih korporacij. Vprašanje odškodnine in bodočega položaja današnjih podjetnikov ostaja odprto; lahko se rešijo ta vprašnja povsem individualno in ne splošno. Izenačenje lastnine in dohodkov — socializacija življenjskega položaja posameznikov ni bistveno vprašanje. Takšno izenačenje se dá doseči tudi z obdavčenjem in oddajo „cehov-

skih" prebitkov državi. Neenakost imetja ni bistven greh današnjega družabnega reda, temveč neenakost v moči in svobodi. V tej smeri stremi „cehovski“ socializem po spremembi današnjih razmer, predvsem v pogledu gospodarskih moči. Gospodarska oblast naj preide na „ceh“, to je na strokovno organizacijo. Ta seveda v tem primeru ne more biti sestavljena iz samih „delavcev“, temveč iz vseh, ki sodelujejo v dotičnem industrijskem področju. Tak iz vseh v industrijski panogi sodelujočih ljudi sestavljeni „ceh“ vodi vso produkcijo in je za njo odgovoren. Misel „cehovskega“ socializma presega po svoji bistvenosti daleč področje gospodarske organizacije. V njej tiči demokratično evolucijsko načelo, načelo globoko segajoče svobode, ker stremi za bodočnostjo, ko se bo vse življenje, zlasti tudi gospodarska organizacija družbe, decentralizirala ter se spremenila v številna samoupravna telesa. Logično je torej za ta novi socialistični nauk, da zanikuje parlamentarizem, kakor ga poznamo danes. „Cehovski“ socializem pravi, da bi bila važnejša strokovna zastopstva (pri nas zahtevajo nekateri poleg političnega parlamenta še socialno-politično zbornico, ki naj bi se sestavljala iz zastopnikov stanov, strok itd.). „Cehovski“ socializem izjavlja, da je nesmiselno, da en sam parlamentarec zastopa vse interese vseh svojih volilcev in proglaša to tudi za nemogoče. Po njegovih nazorih bi moral biti posameznik zastopan po različnih mandatorjih v različnih zastopstvih: tu kot konsument, tam kot pripadnik svoje stroke, tu zopet zgolj politično, tam kulturno-politično itd. Veliki so končni upi „cehovskega“ socializma, ki računa poleg narodnih „cehov“ posameznih produktivnih panog tudi z „internacionalnimi cehi“ vsega sveta, objemajočimi vso produkcijo in ves konsum svoje industrijske panoge. — To gibanje se na Angleškem ne pojavlja kot nova strankarsko-politična tvorba, temveč kot kulturno-socialistična struja, ki pridobiva v velikih industrijskih centrih vedno več pristašev. Dotična literatura je že prav velika. Ideja se je rodila iz delavskega sindikalističnega gibanja.

Abditus.

Kulturni pregled.

Poglobitev pojmovanja slovenske umetnosti.

Dandanes splošno manjka smisla za kontinuiteto razvoja in za opazovanje iz visoke perspektive. Radi tega se ni preveč čuditi trditvam, ki se v zadnjem času pojavljajo, češ, da Slovenci upodabljajoče umetnosti do najnovejšega časa, t. j. nekako do bratov Šubicev, tako rekoč nismo imeli. Taki nazori, bodisi da nastajajo radi nevednosti in plitvosti ali pa radi napačnega pojmovanja nacionalne umetnosti, so v izrečnem nasprotju z zgodovinsko resnico ter se zde nekaj podobnega kot izrek Anastazija Grūna, ki je dejal, da spravi vso slovensko književnost v eno samo culo. In vendar je slovenska knjiga nastala še le v 16. stoletju, slovenska upodabljajoča umetnost pa se je razvijala že v 13. stoletju ter se je začela takrat, ko so prišli slovenski rojaki čopič in dleto ter jeli oblikovati v smislu tedanje evropske umetnosti. Vsa dolga vrsta umetnin, ki so jih ustvarile osebnosti slovenskega pokolenja od srednjega veka v gotiki, preko renesance, baroka, rokokoja do romantike v 19. stoletju, spada v slovensko umetnost za to, ker so te umetnine duševni produkti slovenskih ljudi in radi tega kulturna last slovenskega naroda. Slovenska upodabljajoča umetnost obsega vse, kar so ustvarili umetniki slovenskega rodu, ki niso čeprav so živeli na tujem, izgubili stika z domačo zemljo in so, čeprav pod tujimi vplivi,

izražali v svojih delih svojo osebnost. V slovensko upodabljajočo umetnost pa spadajo tudi dela takih drugorodnih umetnikov, ki so se naturalizirali med nami, izgubili stike s svojo domovino ter vplivali na naš razvoj in naše umetniško pojmovanje. Nacionalna umetnost ne nastane tako, da bi umetniki name-noma in zavedno hoteli ustvariti nekaj nacionalnega, ampak nastane sama ob sebi radi tega, ker je duševna struktura teh umetnikov drugačna kot umetnikov drugega naroda. Individualnosti narodov in umetnikov kot pripadnikov narodov so različne in iz teh narodnih razlik se diferencirajo nacionalne umetnosti. Vsa evropska umetnost pa je prepletena z medsebojnimi vplivi. Na umetnike slovenskega rodu so vplivale že v 14. in 15. stoletju italijanske in nemške šole ter so naši ljudje v teh šolah skoro izginjali, vendar radi tega niso prenehali biti Slovenci, ker rojstva nihče ne more zatajiti. Nizozemska umetnost je nastala iz okrilja italijanske, ta je vplivala tudi na francosko umetnost, ki se je še le z Nikolajem Poussinom v 17. stoletju osamosvojila; vendar ne bo nihče trdil, da Lambert Lombard, Floris de Vriendt, Martin de Vos ali celo Rubens niso ustvarili nizozemske umetnosti. Čeprav slovenska upodabljajoča umetnost nima tako izrazitih obrisov kot umetnost velikih narodov, vendar ni radi tega prenehala biti izraz našega organizma. Slovenska upodabljajoča umetnost preteklih časov je zašla morda globokejše v naše narodne množice kot kaka druga, stala je v ožjem stiku z ljudstvom. Slovenci so že radi lege svoje zemlje, ki je prag Italije, bili v ozkem stiku z evropskim umetniškim gibanjem, in so izmed vseh slovanskih narodov imeli največ smisla za umetnostno oblikovanje. Kakih 3000 slovenskih cerkva in cerkvic — 3000 malih, sicer provincialnih muzejev — ni nastalo le iz religioznih ambicij našega naroda, ker bi se bila religioznost sama izražala lahko tudi v drugih oblikah, ampak je dokaz visokega umetnostnega nagona slovenstva. Zato je gotovo, da je upodabljajoča umetnost najstarejši in najgloblji izraz slovenske duševnosti. Od Pušje vasi (Venzona) ob izlivu Bele v Tagliamento, kjer je bil rojen Andrej Petruj, preko slov. Št. Petra v Beneški Sloveniji, domačije Janeza Craina (Kranjskega), do Radgone, kjer je bil rojen gotik Johannes Aquila, je delovalo dolga stoletja mnogo umetniških duhov. Da so našli stari naši umetniki tudi odmev v ljudstvu, morda večji kot dandanes, kar je dokaz, da je njih umetnost vplivala na ljudstvo in prešla v ljudsko dušo ter bila torej nacionalna, slovenska umetnost, izpričuje sredi 18. stoletja delo Valentinca Mencingerja, čigar 400 slik je še danes ohranjenih. Ali je kak moderni umetnik zapustil za seboj tako sled? Elegantni France Kavčič je postal rektor dunajske akademske umetnosti, ko je bil Dunaj po napoleonskih vojnah središče Evrope. Matevž Langus je zapustil ob smrti 1856. leta 40.000 goldinarjev, ki jih je pridobil le z umetniškim ustvarjanjem. Kaj bi rekli, če bi mogel kak sedanjí slovenski umetnik zaslužiti toliko, da bi zapustil potomcem kakih 8 milijonov kron, kar bi odgovarjalo tedanji vrednosti Langusove zapuščine. Vpili bi, da je postala Ljubljana Florenca in so v nji nastopili časi Medicejcev.

Slovensko umetnostno ustvarjanje je mogoče poglobiti v pravi smeri le s spoznanjem del, ki jih je v prejšnjih dobah produciral slovenski duh. Treba je dobiti organsko zvezo z danimi podlagami. Tako bo našla današnja naša umetnost tudi veliko večji odmev med narodom. Ne gre za kak izumetničeni historizem, ampak za realni, organski razvoj.

Velika zasluga dveh naših umetnostnih podjetij bo, če se poglobi pojmovanje slovenske upodabljajoče umetnosti. „Narodna galerija“, ki ima po pravih namen zbrati umotvore umetnikov slovenskega pokolenja vseh dob

ter pokazati še skriti tip slovenske umetnosti, namerava, če mogoče že prihodnjo spomlad, prirediti slovensko historično umetnostno razstavo v Ljubljani. „Narodna galerija“, ki ima v svoji še skromni zbirki v Ljubljani, v palači meščanske imovine (poleg frančiškanskega mostu) razstavljenih kakih 100 umetnin, ima shranjenih tudi še kakih 50 slik starejše dobe v svojem skladišču. Med temi umetninami so dela V. Mencingerja, Langusa, Petkovška, Azbeta, Karingerja, Kühnla, Hayneja, Franketa, Amalije Oblakove itd. „Narodna galerija“ bo organizirala po vsej Sloveniji zbirališča del naših starejših umetnikov, počeniši z gotično dobo (15. stol.). Upoštevale se bodo slike in kipi ter grafika, bodisi cerkvena ali pa posvetna dela. Stvar je sicer skrajno težavna, ker je treba predvsem dognati ležišča umetnin; pregovoriti bo treba tudi lastnike, da odstopijo za nekaj časa umotvore za razstavo. Predvsem so dosedaj zaznamovana dela Langusova, Mencingerjeva, Čebejeva, bratov Layerjev, Wergantova, Pustavrhova, Reinwaltova itd. Če se posreči prirediti količkaj dostojno historično razstavo, bo to eno najpomembnejših dejanj slovenskega kulturnega gibanja. „Narodna galerija“, ki zasluži, da bi bil vsak kulturni Slovenec njen član (članarina je letnih 40 K, ustanovnina pa 500 K ter se pošilja na naslov: „Narodna galerija“, Ljubljana) izda v kratkem tudi bogato ilustriran katalog slovenskih modernih slikarskih del s tekstom. Drugo znamenito podjetje pa je „Zbornik za umetnostno zgodovino“, ki ga izdaja „Umetnostno zgodovinsko društvo“ v Ljubljani (članarina letnih 100 K na ravno navedeni naslov). „Zbornik za umetnostno zgodovino“ prične priobčevati slovensko umetnostno topografijo, ki bo podlaga za sistematično raziskovanje naše umetnostne preteklosti. Že v 1. zvezku je nabračeno toliko zanimivega gradiva iz gotike, n. pr. članek o slikarju Janezu iz Ljubljane (15. stoletje), da obeta postati „Zbornik“ enciklopedija naše umetnostne zgodovine. Treba je le, da se začno zanimati za „Narodno galerijo“ in za „Zbornik“ zlasti naši intelektualci, ker je stvar važna ne le s slovenskega, ampak tudi splošno kulturnega stališča.

Dr. J. Regali.

Uradno izrazoslovje.

Ob državnem prevratu Slovenci nismo bili dobro pripravljeni za naloge samostojne narodne uprave. Polom avstrijsko-ogrske države nas je tako rekoč kar čez noč postavil pred hudo in težko nalogo, da prevzamemo in v smislu bstoječih uredb in zakonov vodimo upravo zedinjene Slovenije. V tisti pijani vihri, ki je šla po deželi kakor vrtničast piš, podirajoč in pometajoč, so se komaj nekateri vpraševali: Kaj zdaj? Kako naprej?

Vsi pa smo se vendarle zavedali, da je naša najnujnejša potreba red in mir.

Zato je tedanja „Narodna vlada“ brž vzela v roke vso upravo, razdelila in opredelila pristojnost posameznih poverjeništev in začela delati.

Meni ne pristojta, da bi podrobno govoril o vrlinah in slabostih „Narodne vlade“. Mislim, da se nam morda ni treba sramovati tiste prve prehodne dobe v trenutkih najhujšega, najnevarnejšega vrenja in vrvenja.

Ali spominjam se, kako neizrečensko sem bil srečen in ponosen, ko sem prvič dobil v roke uradni spis, slovenski uradni spis!

Hvala Bogu, samostojni smo, svoji smo!

V prvem navdušenju nisem opazil, kesneje pa me je začela bosti v oči tista posebna slovenščina, recimo: uradna slovenščina. Križ božji, kakšna nekaznost!

Besede so bile slovenske, z nekimi izjemami, celo pravopisno pravilne, ali slog je bil nemški, tako nemški, da bi bil človek, gledajoč „slovensko“ besedilo spisa, čisto lahko in sproti gladko bral nemške stavke, ki jih je imel v mislih dotični spisavec.

Takrat se je strahotno pokazalo, kako pomanjkljiva je jezikovna izobrazba našega upravnega uradništva, vsaj v nekaterih službenih strokah.

Ali je bilo čudno? Povprečen uradnik se ni nikoli kaj prida zanimal za izobrazbo svojega jezika, dasi so imele majhne založbe maloštevilnih slovenskih knjig povprečno ravno med uradniki največ odjemalcev, če izvzamem dijaštvo. Vrhu tega je uradoval pe nemško, mislil po nemško in se res popolnoma navzel tujega jezikovnega duha.

Posebne težave ob in po prevratu so bile za prave, dobre slovenske strokovne izraze dotičnih strokovnih nemških pojmov. Uradi skoraj niso razumeli drug drugega; če pa so se razumeli, so se razumeli pač zato, ker je bil slovenski izraz „narejen“ čisto doslovno po nemškem.

Marsikdo je uvidel, da tako ne pojde. Malokomu se je posvetilo, da se je treba stvari lotiti resno in po nekem doslednem redu.

Železniški uradniki so bili prvi in skoraj da edini, ki so že pravočasno uvideli neprimernost uradne latovščine, se z veliko vnemo lotili dela za ustvarjanje slovenskega železniškega izrazoslovja in ga tudi dovršili vsaj do tiste mere, ki je bila za službene opravke potrebna in nujna.

Slovensko železniško izrazoslovje je čisto slovensko, natanko v duhu našega jezika in dotičnega stvarnega pojma.

Tudi drugi „samoupravni“ uradi so spoznali, da si morajo za uspešno uradovanje ustvariti potrebno izrazoslovje. Ali zdi se mi, da so bili v svojem prizadevanju manj srečni. Zakaj polastili so se okornih in neslovenskih izrazov iz odvetniških in sodniških pisarn (n. pr.: prosil se; glasom; tozadevno; spis vrniti; da se ga upokoji . . .), ali pa so se lovili za srbsko-hrvatskimi izrazi, ki so skoraj vsi neusmiljeno slabi in neslovenski in ki jih dostikrat tudi razumeli niso prav (n. pr. ugljen so prevajali v oglje, strojarska škola naravnost v strojarsko(!) šolo, voz takisto v voz . . .).

Uradno izrazoslovje so si torej delali takole bolj čez ramo, površno.

Tako je v našem uradnem izrazoslovju nastajala in še nastaja zmerom večja zmeda.

Dosti krivde v tem imajo nekateri časniki in časopisi, ki so se v napačnem razumevanju rodoljubja in domoljubja začeli maličiti z nekimi novimi „jugoslovenskimi“ jezikovnimi posebnostmi in ki so jih uradi v sili začeli slepo posnemati.

Časnikarji, a samo nekateri, so hipoma začeli z besedo „Jugosloven“, ki je sicer podobna pravilnemu „Jugoslavenu“. Ali ta oblika se nam upira, ker se nam zdi že predomač stari naš „Jugoslovan“, čeprav je ta izraz češkega izvira. Za časnikarji so šli vsi tisti, ki nikdar niso bili ne dobri „Jugosloveni“, ne dobri „Jugoslovani“ in ki so torej z lahkoto zavrgli, česar nikoli imeli niso; posnemali bi jih radi tudi nekateri drugi, ki so se jim zmedli naši dobri stari jugoslovanski ideali in so začeli izgubljeni ljubezen do svojega materinskega jezika, čeprav jim je včasih bila čista materinščina nedotakljiva svetinja.

V dekadenco gre pri nas. Naša doba je polna sramote in samoponižanja.

Vse te zmede, ki bi rade bohotile na račun našega pravega jugoslovanstva in našega slovenskega jezika, nastajajo zato, ker so ljudje, katerim se zdi mogoče narodno in državno „uedinjenje“ samo v zatajevanju slovenstva.

Toda Slovenci smo že preveč izgubili; zaradi sebe in zaradi svojih neodrešenih bratov ne moremo in ne smemo ničesar več dati.

Kdor misli, da bo naš narod kar tako in lahko opustil svoj jezik, kakor bi želeli nekateri njegovi voditelji, se grdo moti. Naše ljudstvo, ki je moralo že toliko trpeti zaradi svojega jezika, je ostalo pri svojem *P r e š e r n u*.

Moja poštena misel v zadevi službenega izrazoslovja je tale:

Idealno in za službo koristno bi bilo, če bi imeli vsi državni strokovni uradi enotno službeno izrazoslovje. To bi bilo iz praktičnih ozirov zelo potrebno; vendar pa je, vsaj za zdaj, še samo ideal, tako dolgo še ideal, dokler nimamo stalnih in enotnih strokovnih službenih predpisov.

Zato se mi zdi, da je edino dobro in za službo potrebno, da skušamo Slovenci, Hrvati in Srbi v okviru svojih sedanjih službenih predpisov ustvariti v duhu jezika in dotičnega stvarnega pojma vsak svoje izrazoslovje. Potlej sedimo skupaj, primerjajmo brez predsodkov in klečeplazenja, izbirajmo in določajmo ne glede na to, ali je izraz srbskega, hrvatskega ali slovenskega izvira. Zakaj če smo Slovenci in Hrvati morali poprej uporabljati nemške, oziroma madjarske strokovne izraze, Srbi pa neko nemško-francosko-turško-srbsko zmes, — tudi ne bo morda nobena posebna nesreča, če si s svojim jezikom medsebojno pomagamo. Tudi temu bi se ne upiral, če bi si izposodili primernih izrazov iz drugih slovanskih jezikov. Ali Čehi n. pr. imajo zelo slabo in neslovansko, čisto po nemškem jeziku skovano izrazoslovje; med Poljaki in Rusi, ki imajo „policajmajstre“ in „plackarte“ ne bo dosti bolje; kako je med Bolgari, ne vem, tudi so nam zdaj skoraj preveč — od rok.

Z izrazoslovjem, kakor ga predlagam tu in kakor sem ga tudi že predlagal v „Glasniku železniških činovnika“, bi končno omogočili izdelovanje prepotrebnih službenih predpisov za tiste službene stroke, ki bodo tudi po uveljavljenju *a v t o n o m i j* ostale v skupni, osrednji upravi, in to so: železnice, pošta, finance in seveda tudi — vojska, ki še posebej potrebuje v čistem, domačem jeziku pisanih službenih knjig!

Pri osrednji vladi bi morali imeti vsaj enega nesebičnega, idealnega, ponosnega Jugoslavana, ki bi imel srce in čut časti za čisto, nepokvarjeno domačo besedo in ki bi znal pregovoriti samozvance in samodržce, da bi se sklical posvet sposobnih in delavnih strokovnjakov za izdelavo strokovnih službenih predpisov.

Pri tistem posvetu ne bi smel biti noben politik.

Notranja ureditev in ustalitev naše države nista mogoči brez dobre uprave. V upravi mora biti točen red. Brez uzakonjenih službenih predpisov je uspešen delovni red izključen. Za sestavo službenih predpisov je nujno potrebno strokovno izrazoslovje.

Skupno in dogovorno ustvarjeno izrazoslovje za skupne, osrednje upravljane urade in stroke bi bil velik pripomoček do konsolidacije državne uprave, ker bi z njim mogli sestavljati vsem umljive službene predpise.

Naše slovansko izrazoslovje, ki ga potrebujemo doma, bi takisto olajševalo uradovanje. Zakaj zdaj se dogaja, da išče uradnik po vseh mogočih slovarjih izrazov za tuji pojem in ga končno skuje sam, ker ga ne more najti. Posledica je zmeda, je jeza in nejevoljnost.

Z izrazoslovjem si pomagamo do lažjega in hitrejšega uradovanja.

Iv. Zorec.

**All ste že poslali naročnino za
„Nove zapiske“?**

V založbi „Novih Zapiskov“ je izšel spis:

Dr. M.: **Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani.** Cena 5 din.

Na 33. strani v 11. vrsti zgoraj se mora stavek glasiti takó-le: Kakó ubija to jugoslovenstvo vse, kar je v slovanski ideji velikega, kulturnega in realnega, kakó nam hoče vsiliti degenérirano kulturo francoske buržoazije, sem že povedal zgoraj.

Prejeli smo sledeče spise:

Almanah katoliškega dijaštva za leto 1922. Cena 10 Din.

Anton Melik: **Jugoslavija.** Zemljepisni pregled. II. del, 1. snopič. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1922. Cena: broš, 21 Din.

Fr. Erjavec - Pavel Flerè: Matija Valjavec. **Zbrani spisi za mladino.** Z risbami okrasil Rajko Šubic. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1922. Cena: vez. 30 Din.

Fr. Bevk: **Faraon.** Naša založba v Trstu, 1922.

Kellermann - Velikonja: **Tunel.** Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, 1922.

Rudolf del Cott: **Četvorka in Béседа.** Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani, 1922. Cena 32 K.

Žan Rišpen: **Priča sa drugog sveta.** Beograd, 1920. Cena 4 Din.

Roman Rolan: **Život Betovnov.** S. B. Cvijanović v Beogradu, 1923.

Branimir Truhelka: **Osamnaesto stoljeće o Rudju Boškoviću.** S. B. Cvijanović v Beogradu, 1922.

Ivan Lah: **Česke pravljice.** Ilustriral Rajko Šubic. Učit. tiskarna v Ljubljani, 1922. Cena 12 Din.

K. Ewald: **Matl narava pripoveduje.** Učit. tiskarna v Ljubljani. Cena 24 Din.

Fr. Zbašnik: **Drobne pesmi.** Z risbami okrasil Rajko Šubic. V Ljubljani, 1922. Učit. tiskarna.

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

príporoča sledeče knjige:

Znanstvena knjižnica:

1. zv. **Parni kotel**. Spisal ing. Gvidon Gulič, kr. preizkuševalni komisar za parne kotle, vezana . . . Din 30.—
2. zv. **Ojačen beton**. Učna knjiga za stavbne šole in za stavbne obrtnike. I. del: Izračunavanje konstrukcij za visoke stavbe iz ojačenega in neojačenega betona. (I. stopnja). Spisal ing. Jaroslav Foerster, ravnateljev namestnik na Tehniški srednji šoli v Ljubljani . . . „ 30.—
- Ing. Leo Novak, **Tehnična mehanika v elementarni obliki kot osnovna podlaga strojogradbi**.
- I. del: **Mehanika togih teles, vez.** . . . „ 130.—
- II. del: **Mehanika elastičnih teles ali nauk o trdnosti. Z dodatkom: Tabele** . . . „ 130.—
- Jožef Reisner, **Osnovni nauki astronomije. (Kozmografija)** . . . „ 12.—
- Josip Petrič, **Kratko nemško-slovensko poštno izrazoslovje** . . . „ 4.—
- Lovro Tepina, **Podkovstvo. Pouk kovačem in konjerejcem** . . . „ 30.—
- Janko Dolžan, **Kubična račun'ca v novi meri s pridejano naštevanko do 100. Pregledana in praktična strokovna knjiga za posestnike in lesne trgovce** . . „ 16.—
- Perutninar. Ilustrovan mesečnik za umno perutnistvo:**
- I. in II. letnik po . . . „ 16.—
- III. letnik št. 1—7 . . . „ 4.—
- Rado Legvart: **Govedoreja** . . . „ 20.—
- Martin Humek, **Slovenski Sadjar. Ilustrovan list za pospeševanje sadjarstva, letnik 1918** . . . „ 24.—
- isto, **letnik 1919** . . . „ 20.—
- Okoli 30 posameznih številk letnikov 1914, 1915, 1916, 1917 (posebna poučna vsebina) . . . „ 30.—
- Vsaka posamezna številka . . . „ 3.—
- Martin Humek, **Sadno vino ali sadjevec. Navod, kako ga izdelujemo in kako z njim ravnajmo, da dobimo okusno in stanovitno pijačo** . . . „ 12.—
- I. Majdič, **Nasveti za hišo in dom** . . . „ 16.—
- vezana . . . „ 24.—
- S. M. Lidvina Purgaj, **Gospodinjstvo. Navodila za vsa v domačem gospodinjstvu važna opravila** . . . „ 30.—

Cenik za druge knjige je brezplačno na razpolago!